

САМОСТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

Дідик Наталія Михайлівна¹, Онуфрієва Ліана Анатоліївна²

¹ Кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5852-2379>
Researcher ID: Y-4964-2018

² Кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри, завідувач кафедри загальної та практичної психології, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2442-4601>
Researcher ID: R-5598-2018

UDC: 376-056.264-053.6:159.923.2

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості самоставлення майбутніх психологів як важливого чинника їх професійного саморозвитку. Проаналізовано, що самоставлення – це певне стійке почуття на адресу власного «Я», яке містить низку специфічних модальностей (вимірів), що відрізняються як за емоційним тоном, переживанням, так і за семантичним змістом відповідного ставлення до себе. Описано структуру самоставлення, яка представлена емоційним компонентом (самоприйняття) та самооцінним компонентом. Розкрито основні функції самоставлення: відображення себе, самовираження та самореалізація, збереження внутрішньої стабільності та континуальності «Я», саморегуляція та самоконтроль, психологічний захист, інтракомунікація. Авторами проаналізовано результати експериментального дослідження проблеми за методиками: опитувальник самоставлення В.В. Століна і С.Р. Пантілеєва; самоактуалізаційний тест Е. Шострома; авторська методика непрямого вимірювання самооцінок для встановлення характеру емоційно-оцінного ставлення респондента до власного професійного Я-образу; методика «Шкала ясності Я-концепції» (SCC) Д. Кемпбела. Експериментально доведено, що самоставлення майбутніх психологів характеризується переважаючим середнім рівнем самоприйняття, самокерівництва, відвертості, самовпевненості. Більшість майбутніх психологів мають уявлен-

Address for correspondence, e-mail : editpsychas@gmail.com
Copyright: © Didyk Nataliia, Onufriieva Liana

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

ня, що їх особистість, характер та діяльність здатні викликати повагу і симпатію; вони зацікавлені у власному «Я», мають відчуття цінності власної особистості. Їм притаманна підвищена рефлексія, глибоке проникнення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ «Я» та відсутність витіснення. Інколи майбутнім психологам властива ригідність «Я-концепції», прив'язаність, небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе. Для деяких студентів притаманне самозвинувачення, готовність поставити собі у провину свої невдачі, власні недоліки, відсутність симпатії до себе.

Ключові слова: самоствавлення, майбутній психолог, самоприйняття, самоцінність, самозвинувачення, внутрішня конфліктність, самоприв'язаність, самоповага, самовпевненість, відображене ставлення, професійна підготовка.

Постановка проблеми. У час соціально-економічних перетворень виникає потреба у компетентних і висококваліфікованих фахівцях, які здатні ефективно вирішувати професійні завдання, креативно розв'язувати виклики суспільства. Значну роль у цьому відіграють не лише професійні знання та уміння, але також особистісні характеристики спеціаліста. Особливо вони є важливими для професій соціальної сфери, які передбачають міжособистісну взаємодію. До таких професій належить психолог, в якого особистісний компонент підготовки у закладі вищої освіти є вирішальним для його професійного успіху.

Аналіз останніх досліджень. Феномен самоствавлення досліджували такі вчені: Р. Бернс (Бернс, 1986), О. Водолазська (Водолазська, 2011), К Крикля (Крикля, 2015), О. Лозова (Лозова, 2013), С. Пантелеєв (Пантелеєв, 1991), Н. Пилипенко (Пилипенко, 2016), І. Радул (Радул, 2017), С. Ставицька (Ставицька, 2014), В. Столін (Столин, 1983), К. Фоменко (Фоменко, 2015), К. Хоменко (Хоменко, 2017), І. Чеснокова, S. Coopersmith

(Coopersmith, 1967) та ін.

За визначенням В. Століна, самоствавлення – це певне стійке почуття на адресу власного «Я», що містить набір специфічних модальностей (вимірів), що відрізняються як за емоційним тоном, переживанням, так і за семантичним змістом відповідного ставлення до себе (Столин, 1983). На думку Р. Бернса, самоствавлення – це емоційний компонент установки на себе, афективна складова частина Я-концепції є інтегральною стійкою самооцінкою, яка характеризується різною інтенсивністю залежно від контексту змісту образу «Я» (Бернс, 1986). В. М'ясищев висловив думку, що самоствавлення представлено як єдність змістовних та динамічних аспектів особистості, їх певну міру усвідомлення, емоційно-ціннісне прийняття себе як ініціатора та відповідального суб'єкту соціальної активності (М'ясищев, 2000).

І. Радул зауважує, що самоствавлення являє собою складний психічний процес, сутність якого полягає в сприйнятті особистістю самої себе в різних ситуаціях діяльності та по-

ведінки, в усіх формах взаємодії з іншими людьми і в поєднанні цих образів в єдине цілісне утворення – в уявлення, а потім в поняття свого власного «Я» як суб'єкта, відмінного від інших суб'єктів (Радул, 2017). Основними функціями самоствавлення є: відображення себе, самовираження та самореалізація, збереження внутрішньої стабільності та континуальності «Я», саморегуляція та самоконтроль, психологічний захист, інтракомункація.

І. Бех вважає, що саме самоствавлення є ключовим в процесі формування і розвитку особистості, завдяки йому відбувається оцінювання та прийняття чи неприйняття власного «Я» (Бех, 1997). За допомогою самоствавлення розкривається становлення смислового зв'язку, єдності людини і світу, самого змісту цієї єдності: чи буде вона морально конструктивною чи деструктивною щодо індивіда (Бех, 1997).

О. Водолазською проведено кореляційний аналіз емпіричних даних свого дослідження, що виявив значущі додатні зв'язки між показником мотивації досягнення та показниками самоствавлення, а саме: самовпевненістю, самоповагою, самоінтересом, самокерівництвом (Водолазська, 2011). У процесі дослідження І. Радул з'ясував, що самоствавленню відводиться провідна роль у системі саморегуляції особистості, завдяки його регулятивному впливу відбувається включеність у процес внутрішньоособистісної детермінації (Радул, 2017).

К. Хоменко запропоновано структурно-динамічну модель самоствавлення в юнацькому віці: аутосимпатія, самоповага, загальна самоефективність, глобальне самоствавлення (Хоменко, 2017).

О. Гуменюк зауважила, що ефективна Я-концепція включає в себе позитивне самоствавлення, високу самооцінку і прагнення до особистісного зростання (Гуменюк, 2004). На думку Т. Титаренко, у тих, «хто не зупинився у своєму особистісному зростанні, ставлення до власної сьогоденної недосконалості спокійне, терпляче, філософське» (Титаренко, 2003). На думку О. Штепи, самоприйняття виявляється в умінні людини визнавати співмірність власних сильних і слабких сторін (Штепа, 2003). Самоприйняття – позитивне ставлення до себе, самоповага, відчуття власної цінності.

Проблема самоствавлення є досить актуальною у психологічних дослідженнях. Водночас, вона є недостатньо дослідженою в аспекті самоствавлення майбутніх психологів.

Мета статті – проаналізувати особливості самоствавлення майбутніх психологів як вирішального чинника його професійного саморозвитку.

Завдання статті:

Здійснити теоретичний аналіз поняття самоствавлення майбутніх психологів.

Проаналізувати результати експериментального дослідження самоствавлення майбутніх психологів.

Методи та методика дослідження: теоретичні: аналіз, узагальнення і систематизація теоретичних положень щодо самоставлення майбутніх психологів; практичні: опитувальник самоставлення В. Століна і С. Пантілеєва (Райгородский, 2000), самоактуалізаційний тест Е. Shostrom (Shostrom, 1964), авторська методика непрямого вимірювання самооцінок для встановлення характеру емоційно-оцінного ставлення респондента до власного професійного Я-образу; методика «Шкала ясності Я-концепції» (SCC) Д. Кемпбела (Jons & Crandall, 1986).

Виклад основного матеріалу. Проблема самоставлення майбутніх психологів вивчалась такими вченими: К. Крикля (Крикля, 2015), О. Лозова (Лозова, 2013), Г. Стадник (Стадник, 2015) та ін. Особистісний аспект професійної самооцінки відіграє значну роль для становлення особистісно значущих якостей професіонала. При порівнянні реального та ідеального образів Я-професіонал психолог аналізує їх подібність та відмінність, що служить рушійною силою для особистісного і професійного вдосконалення, формування професійно важливих характеристик фахівця. Оскільки позитивну Я-концепцію утворюють самоповага і адекватна позитивна оцінка, прийняття себе і відкритість, орієнтація на партнерство і асертивність як вміння актуалізувати і реалізувати себе, враховуючи інтереси інших людей, то позитивна Я-концепція сприяє професійно-особистісному розвитку

майбутнього психолога. Вважаємо, що негативне ставлення психолога до себе часто призводить до його неприязні до клієнтів, а це є негативним показником для роботи з клієнтами, оскільки одним з принципів психологічної допомоги є безумовне прийняття іншої людини, її безоціночне сприйняття.

Дослідження, проведені К. Криклю показали, що майбутнім психологам, ставлення до себе яких базується на постійному порівнянні себе з іншими, властиве статистично значиме зростання самозвинувачення та зниження самовпевненості в процесі оволодіння навчально-професійною діяльністю, що свідчить про конфліктний характер їх самоставлення, а також чутливість його оцінної підсистеми до зовнішніх впливів (Крикля, 2015). Емоційно-ціннісна підсистема самоставлення майбутніх психологів є незалежною від актуального життєвого досвіду та суттєво не змінюється упродовж оволодіння ними навчально-професійною діяльністю.

Результати проведеного Г. Стадник дослідження свідчать, що для студентів-випускників спеціальності «Практична психологія» характерні високі показники самоприйняття, самовпевненості, самоінтересу; очікування позитивного відношення інших та здатності до близьких контактів (Стадник, 2015). Найнижчі показники самоставлення спостерігаються за шкалами «самокерованість», «саморозуміння», а також великий відсоток студентів V, VI курсів мають низький рівень

самоповаги. Також на недостатньому рівні розвитку знаходяться такі особливості самоставлення, як емпатичність і реактивна чутливість, цілісність і пізнання природи людини.

Згідно з даними дослідження О. Лозової, майбутні психологи мають загальне позитивне самоставлення, ціннісне ставлення до власного «Я», у досліджуваних виявлені високі показники аутосимпатії та само інтересу (Лозова, 2013). Середні показники самоінтересу та ставлення інших сполучаються з низьким самокерівництвом та екстрапунітивністю досліджуваних. На фоні заниженої самоповаги та низької самовпевненості у студентів наявний страх того, що інші оцінюють їх негативно. Це може свідчити про нестійкість позитивного самоставлення, його високу диференційованість та вибірковість.

Нами проведено опитувальник самоставлення В. Століна і С. Пантілеєва, що складається зі 110 тверджень, на які потрібно відповісти «так» або «ні» (Райгородский, 2000). Мета проведення методики: визначення емоційного та семантичного змісту ставлення майбутніх психологів до себе. Досліджено студенти 1-4 курсів і магістрів. Результати підраховуються за шкалами: відвертість, самовпевненість, самокерівництво, відображене ставлення («Дзеркальне Я»), самоцінність, самоприйняття, самоприв'язаність, внутрішня конфліктність, самозвинувачення. Максимальне значення показника за шкалою – 10. Отримані результати подано у таблицях 1-2.

Отже, за результатами таблиці 1, середні значення за усіма шкалами студентів усіх курсів навчання знаходяться на середньому рівні у числовому діапазоні значень 4,31-7,61.

Таблиця 1.

Результати середніх числових значень за шкалами методикою самоставлення В. Століна і С. Пантілеєва

№ з/п	Шкала	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	Магістри	Заг. сер. знач.
1	Відвертість	6,06	5,9	6,00	5,85	6,2	6,00
2	Самовпевненість	6,00	5,2	5,59	6,54	5,8	5,81
3	Самокерівництво	5,89	6,4	5,97	6,62	6,6	6,18
4	Відображене ставлення	4,94	6,3	5,38	6,84	5,6	5,65
5	Самоцінність	7,61	7,6	7,31	7,62	6,5	7,36
6	Самоприйняття	6,50	6,3	6,31	6,54	5,9	6,34
7	Самоприв'язаність	6,89	6,7	6,00	5,15	4,8	6,00
8	Внутрішня конфліктність	5,61	6,3	5,38	5,38	5,5	5,19
9	Самозвинувачення	5,78	5,8	5,16	4,31	5,4	5,27

Найвище загальне середнє значення за шкалою «Самоцінність» (7,36), що відображає емоційну оцінку себе, свого «Я» за внутрішніми інтимними критеріями любові, духовності, багатства внутрішнього світу. Високі оцінки за цією шкалою властиві для студентів усіх курсів, що свідчить про їх зацікавленість у власному «Я», любов до себе, відчуття цінності власної особистості та одночасно передбачувану цінність свого «Я» для інших. Найнижчі показники самоцінності у магістрів, що характеризує недолік свого духовного «Я», сумніви у цінності власної особистості, відстороненість, що межує з байдужістю до свого «Я», втрату інтересу до свого внутрішнього світу.

Найнижче загальне середнє значення за шкалою «Внутрішня конфліктність» (5,19). Крайні низькі значення шкали свідчать про заперечення проблем, закритість, поверхову самовдоволеність. Для більшості студентів властиве помірне підвищення показників за шкалою «Внутрішня конфліктність», що свідчить про їх підвищену рефлексію, глибоке проникнення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ «Я» та відсутність витіснення. Показники за цією шкалою найвищі у студентів 2 курсу (6,3), що може свідчити про наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, непогодження з собою, тривожно-депресивних станів, що супроводжуються переживанням почуття провини.

На досить високому рівні прояву зна-

ходяться майже у всіх студентів показники за шкалою «Самоприйняття», що відповідає дружньому ставленню до себе, згоді з самим собою, схваленню своїх планів та бажань, емоційному, безумовному прийняттю себе таким, який ти є, нехай навіть з деякими недоліками. Разом з тим, магістри мають найнижчі показники самоприйняття (5,9), що може свідчити про недостатність самоприйняття, що є важливим симптомом дезадаптації.

Шкала «Самокерівництво» дає уявлення про те, що основним джерелом активності та результатів, що стосуються як діяльності, так і власної особистості суб'єкта, є він сам. Показники за цією шкалою найвищі у студентів 4 курсу (6,62) і магістрів (6,6), які виразно переживають власне «Я» як внутрішній стержень, що інтегрує їх особистість і життєдіяльність, вони вважають, що їх доля знаходиться в її власних руках, і відчувають почуття обґрунтованості і послідовності своїх внутрішніх спонукань та цілей. Разом з тим, найнижчі показники у першокурсників (5,89), що свідчить про підвладність їх «Я» часовим обставинам, про нездатність протистояти долі, погану саморегуляцію, розмитий локус «Я», відсутність тенденції шукати причини вчинків та результатів у собі самому. варто зауважити, що показники самокерівництва зростають з кожним курсом навчання, що є досить позитивним моментом у фаховій професійній підготовці.

Однакові загальні середні значення (6,0) мають шкали «Відвертість» та

«Самоприв'язаність». Показники відвертості найвищі у магістрів (6,2). Високі значення свідчать про закритість, нездатність або небажання усвідомлювати та видавати значиму інформацію про себе, у крайньому вираженні – про пряму брехню та фальсифікацію результатів в бік соціально бажаних відповідей.

Найнижчі – у студентів 4 курсу, що характеризують глибоку усвідомленість «Я», підвищену рефлексивність та критичність, здатність не приховувати від себе та інших значиму неприємну інформацію. Крайні низькі значення можуть свідчити про самовідкритість, часом межуючою з цинізмом.

Найвищі показники самоприв'язаності у першокурсників (6,89), що говорить про ригідність «Я-концепції», прив'язаність, небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе. Ці переживання часто супроводжуються прив'язаністю до неадекватного «Я»-образу. В останньому випадку тенденції до збереження такого образу – один із захисних механізмів самосвідомості.

Найнижчі показники самоприв'язаності у магістрів (4,8), що свідчить про бажання щось у собі змінити, потяг до відповідності з ідеальним уявленням про себе, незадоволеність собою. Варто зауважити, що показники самоприв'язаності зменшуються з кожним курсом навчання студентів, що є позитивною динамікою та ознакою ефективності навчаль-

ного процесу у закладі вищої освіти, де навчання спонукає до самозміни і саморозвитку.

Шкала «Самовпевненість» має загальний середній показник 5,81 і характеризує уявлення про себе як про самостійну, вольову, енергійну, надійну людину, якій є за що себе поважати. Найвищі показники самовпевненості у студентів 4 курсу (6,54) та 1 курсу (6,0), що відповідають високій думці про себе, самовпевненості, відсутності внутрішньої напруженості. Найнижчі показники самовпевненості у студентів 2 курсу (5,2), що свідчить про незадоволеність собою та своїми можливостями, про сумнів у здатності викликати повагу.

Шкала «Відображене самоставлення» («Дзеркальне «Я») – показує очікуване ставлення до себе з боку інших людей. Її середній показник 5,65.

Найвищі бали за цією шкалою у студентів 4 курсу (6,84), що відповідають уявленню студентів про те, що їх особистість, характер та діяльність здатні викликати у інших повагу, симпатію, схвалення та розуміння. Найнижчі значення за цією шкалою у першокурсників (4,94), що свідчить про очікування протилежних почуттів від узагальненого іншого. Помічена позитивна динаміка у зростанні показників відображеного ставлення з кожним курсом навчання студентів.

Шкала «Самозвинування» має середній показник 5,27. Найвищі показники за

цією шкалою у студентів 1 та 2 курсів, що говорить про самозвинувачення, готовність поставити собі у провину свої промахи та невдачі, власні недоліки. Шкала є індикатором відсутності симпатії, що супроводжується негативними емоціями на свою адресу, навіть незважаючи на високу самооцінку якостей та досягнень. Тоді як найнижчі показники у студентів 4 курсу (4,31), що свідчить про прийняття власних недоліків. Варто зауважити, що самозвинувачення стає меншим у студентів старших курсів, що є позитивним моментом для професійного саморозвитку.

відсутній лише за шкалою «Відвертість», а найменший за шкалою «Самоцінність» (1,21%). Найбільше на цьому рівні виражена шкала «Самозвинувачення» (18,08%), що свідчить про прийняття майже у п'ятій частині опитаних власних недоліків. Значення усіх інших шкал знаходяться у числовому діапазоні 1,21%-7,23%.

Високий рівень вираженості показників досягає максимуму за шкалою «Самоцінність» (44,58%), що свідчить про зацікавленість майже половини респондентів у

Таблиця 2.

**Розподіл за рівнями за методикою самоствавлення
В. Століна і С. Пантисєва**

№	Шкала	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1	Відвертість	-	89,16%	10,84%
2	Самовпевненість	4,82%	89,16%	6,02%
3	Самокерівництво	4,82%	61,45%	33,73%
4	Відображене ставлення	3,61%	83,13%	13,26%
5	Самоцінність	1,21%	54,21%	44,58%
6	Самоприйняття	4,82%	72,29%	22,89%
7	Самоприв'язаність	6,02%	79,52%	14,46%
8	Внутрішня конфліктність	7,23%	87,95%	4,82%
9	Самозвинувачення	18,08%	71,08%	10,84%

Отже, за результатами таблиці 2, показники усіх шкал мають перевагу на середньому рівні вираженості в діапазоні значень 54,21%-89,16%. Перевагу на середньому рівні мають шкали «Відвертість», «Самовпевненість», «Внутрішня конфліктність». Найменш виражена на середньому рівні «Самоцінність» (54,21%).

Низький рівень вираженості показників

власному «Я», любов до себе, відчуття цінності власної особистості та одночасно передбачувану цінність свого «Я» для інших. Дещо менше виражене «Самокерівництво»: 33,73% респондентів виразно переживають власне «Я» як внутрішній стержень, що інтегрує їх особистість і життєдіяльність, вони вважають, що їх доля знаходиться в її власних руках, і відчувають почуття обґрунтованості і послідо-

вності своїх внутрішніх спонукань та цілей.

Мінімальні відсоткові показники за високим рівнем вираженості мають «Внутрішня конфліктність» (4,82%) та «Самовпевненість» (6,02%). Показники інших шкал на високому рівні вираженості знаходяться у числовому діапазоні 10,84%-22,89%.

Структуру самоствавлення представляють емоційний компонент (самоприйняття) та самооціночний компонент. Тому для більш детального вивчення самоствавлення майбутніх психологів проведено ще дві методики: авторську методику непрямого вимірювання самооцінок (для діагностики самооціночного компонента самоствавлення) та самоактуалізаційний тест Е. Шострома, де є шкала «Самоприйняття» (для діагностики емоційного компонента самоствавлення). Крім цього, В. Столін вважає, що основою самоствавлення є процес самореалізації особистості (Столін, 1983). На думку Н. Пилипенко, позитивне самоствавлення є чинником формування професійної самосвідомості у форматі особистісної психосемантики, яка репрезентує суб'єкту самого себе в ціннісно-мотиваційних й афективних аспектах (Пилипенко, 2016).

К. Фоменко зазначає, що мотиви навчально-пізнавальної діяльності та соціально-психологічної активності особистості утворюють чотирьохкомпонентну структуру мотиваційної сфери, що обумовлює становлення самоствавлення у студентів (Фоменко, 2015).

С. Ставицька досліджувала взаємозв'я-

зок компонентів професійно-педагогічного саморозвитку та компонентів самоствавлення, і виявила лише позитивний кореляційний зв'язок між показниками гностичного компонента професійно-педагогічного саморозвитку та показниками самоприйняття (Ставицька, 2014). Дослідниця вважає, що це пояснюється, тим, що провідним видом діяльності для студентів продовжує залишатися навчально-професійна діяльність, а тому, успішність їх пізнавальної діяльності, яка частково виражається і в навчальній успішності, впливає на їх самоприйняття на рівні пізнавально-когнітивного компонента самосвідомості. Саме за аспектами успішності оцінюють їх у закладі вищої освіти.

Проведено апробацію авторської методики непрямого вимірювання самооцінок для встановлення характеру емоційно-оцінного ставлення респондента до власного професійного Я-образу. Досліджуваним пропонувалося проранжувати 13 професійно значущих характеристик (які попередньо відібрані за результатами теоретичного аналізу) по порядку значимості їх у психолога. Цими характеристиками були: саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність, комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність, Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, трансцендентність, самоактуалізація. Після цього респонденти ранжували ці 13 характеристик за порядком наявності їх у них самих, тобто здійснювали самооцінку. Опра-

цювання результатів відбувалося із застосуванням коефіцієнта кореляції Спірмена. Обчислено загальний середній показник. Результати подано у таблиці 3.

За результатами таблиці 3, загальні показники за методикою непрямого вимірювання самооцінок для встановлення характеру емоційно-оцінного ставлення респондента до власного професійного Я-образу, більшість респондентів (56%) мають негативне самосприйняття професійного Я-образу, а 44% опитаних властиве позитивне його самосприйняття. Більше половини респондентів (56%) мають занижену самооцінку професійного Я-

лення є самоприйняття, то нами використано самоактуалізаційний тест Е. Shostrom, що складається зі 126 запитань, які відповідають 14 шкалам – показникам самоактуалізації (Shostrom, 1964). За шкалою «Самоприйняття» більшість майбутніх психологів (63,5%) має середній рівень розвитку, що виражається у нестійкому прийнятті своїх якостей. 8,5% респондентів мають низький рівень самоприйняття, вони не приймають власні недоліки. Для 28% досліджуваних властивий високий рівень самоприйняття. Ці майбутні психологи приймають себе такими, якими вони є, незалежно від власних переваг і

Таблиця 3.

Результати за методикою непрямого вимірювання самооцінок професійного Я-образу у майбутніх психологів

Показники самооцінки	Кількість студентів у %
Позитивне самосприйняття	44
Негативне самосприйняття	56
Надмірно занижена самооцінка	–
Занижена самооцінка	56
Адекватна самооцінка	24
Завищена самооцінка	18
Надмірно завищена самооцінка	2
Середнє значення коефіцієнту кореляції Спірмена	0,34216

образу, 24% – адекватну, 18% – завищену, а 2% – надмірно завищену. Загальне середнє значення коефіцієнту кореляції Спірмена дорівнює 0,34216, що відповідає негативному самосприйняттю і заниженій самооцінці майбутніх психологів.

Оскільки характеристикою самостав-

недоліків. Отже, результати цього тесту майже відповідають результатам за шкалою «Самоприйняття» опитувальника самоставлення В. Століна і С. Пантисєва. Отже, переважачим у майбутніх психологів є середній рівень самоприйняття.

Нами також проведено методику

«Шкала ясності Я-концепції» (SCC) Д. Кемпбела. За її результатами, для 59,5% майбутніх психологів властивий середній рівень ясності Я-концепції, тобто усвідомленість і ясність їх уявлень про власний Я-образ, відчуття тотожності із самим собою знаходяться на середньому рівні. Для 36,5% респондентів характерна зріла ідентичність, високий рівень ясності Я-концепції, що свідчить про високу внутрішню завершеність їх Я-образу, визначеність і стабільність їх Я-концепції, високе відчуття тотожності із самим собою. Низький рівень ясності Я-концепції мають 4% майбутніх психологів, що відображає відсутність у них ототожнення із самим собою, незрілу ідентичність.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, самоствавлення – це певне стійке почуття на адресу власного «Я», що містить низьку специфічних модальностей (вимірів), що відрізняються як за емоційним тоном, переживанням, так і за семантичним змістом відповідного ставлення до себе. Самоствавлення майбутніх психологів характеризується переважаючим середнім рівнем самоприйняття, самокєрівництва, відвертості, самовпевненості. Більшість майбутніх психологів мають уявлення, що їх особистість, характер та діяльність здатні викликати у інших повагу, симпатію, схвалення та розуміння. Вони зацікавлені у власному «Я», мають любов до себе, відчуття цінності власної особистості та одночасно передбачувани цінність свого «Я» для інших. Їм

притаманна підвищена рефлексія, глибоке проникнення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ «Я» та відсутність витіснення. Разом з тим, майбутнім психологам властива ригідність «Я-концепції», прив'язаність, небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе. Деяким студентам притаманне самозвинувачення, готовність поставити собі у провину свої промахи та невдачі, власні недоліки, відсутність симпатії, що супроводжується негативними емоціями на свою адресу, навіть незважаючи на високу самооцінку якостей та досягнень. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є побудова та апробація програми оптимізації самоствавлення майбутніх психологів у процесі навчання у закладі вищої освіти засобами ділових ігор, тренінгових занять, соціально-психологічних ігор та ін.

References:

- Berns, R. (1986). *Razvitiie Ya-kontseptsii I vospitaniie [Me-concept development and education]*. V.Ya. Pilipovskii (Ed.). Moscow : Progres [in Russian].
- Bekh, I.D. (1997). *Katehoriia "stavlennia" v konteksti rozvytku obrazu "Ya" osobystosti [The category of "attitude" in the context of "Me" image development of the personality]*. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and psychology*, 3, 52–56 [in Ukrainian].
- Vodolazka, O.O. (2011). *Samostavlennia osib iz riznym rivnem motyvatsii dosiahnennia [Self-attitude of*

- persons with different levels of achievement*. Retrieved from https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/13.pdf [in Ukrainian].
- Humeniuk, O. (2004). *Psykholohiia Ya-kontseptsii* [Psychology of Me-concept]. Ternopil : Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
- Kvinn Virdzhiniia, N. (2000). *Prikladnaia psikhologiia* [Applied psychology]. Saint Petersburg, Moscow, Kharkov, Minsk : Piter [in Russian].
- Kryklya, K.P. (2015). *Dynamika samostavleniia maibutnikh psykholohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Dynamics of self-attitude of future psychologists in the process of professional training]. *Psykholohiia i osobystist – Psychology and personality*, 2 (2), 223–234 [in Ukrainian].
- Lozova, O.M. (2013). *Struktura samostavleniia maibutnikh psykholohiv yak osnova konstruyuvannia obrazu svitu profesii* [The structure of future psychologists' self-attitude as the basis of constructing the image of the world of the profession]. S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva (Eds.), *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology* : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G.S. Kostyuk Institute of psychology of NAES of Ukraine, 21, 338–348. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian].
- Radul, I.H. (2017). *Teoretychni zasady doslidzhennia problem samostavleniia v psykholohii* [Theoretical principles of the study on the problem of self-attitude in psychology]. Retrieved from <https://www.cuspu.edu.ua/ua/konferentsii-2016-2017-n-r/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy-stanovleniia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6209-teoretychni-zasady-doslidzhennia-problemy-samostavleniia-v-psykholohii> [in Ukrainian].
- Pantelieiev, S.R. (1991). *Samoотношение как эмоционально-оценочная система* [Self-attitude as an emotional and evaluative system]. Moscow : Izdatelstvo MGU [in Russian].
- Pylypenko, N.M. (2016). *Psykholohichni zakhysty ta samostavleniia osobystosti* [Psychological protection and self-attitude of a personality]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual problems of psychology. Vol. V: Psychophysiology. Psychology of labour. Experimental psychology*, 16, 136–144. Kyiv [in Ukrainian].
- Raigorodskii, D.Ya. (Comp.). (2000). *Psykhologiia samo-znaniia* [Psychology of self-consciousness]. Samara : Izd. dom “Bakhrakh-M” [in Russian].
- Stavytska, S.O. (2014). *Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti realizatsii potreby v samorozvytku, samoosynky zhyttievkykh tsilei ta samostavleniia yak komponentiv rozvytku samosvidomosti v yunatskomu vitsi* [Social and psychological peculiarities of realization of the need for self-development, self-assessment of life goals and self-attitude as components of self-consciousness development adolescence]. S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva (Eds.), *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology* : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G.S. Kostyuk Institute of psychology of NAES of Ukraine, 23, 595–607. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian].
- Stadnyk, H.A. (2015). *Samostavleniia yak faktor samorealizatsii profesiino-tvorchoho potentsialu maibutnikh praktychnykh psykholohiv* [Self-attitude as a factor of self-realization of professional and creative potential of future practicing psychologists]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, histo-*

- ry, *innovative technologies*, 9, 438–444 [in Ukrainian].
- Stolin, V.V. (1983). *Samosoznaniie lichnosti : teoreticheskii i eksperimentalnyi analiz striyeniya samosoznaniia [Personality's self-consciousness: theoretical and experimental analysis of the structure of self-consciousness]*. Moscow : Izdatelstvo Moskovskoho Universiteta [in Russian].
- Tytarenko, T.M. (2003). *Zhyttiievi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti [The vital world of personality: within and beyond the ordinary life]*. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
- Fomenko, K.I. (2015). Motyvatsiini chynnyky samostavleniia u studentskomu vitsi [Motivational factors of self-attitude at student age]. *Psykhologhiia i osobystist – Psychology and personality*, 2 (2), 163–175 [in Ukrainian].
- Khomenko, K.V. (2017). Empyrychne doslidzhennia psykhologichnykh osoblyvostei systemoutvoriuiuchoho komponentu samostavleniia v osib yunatskoho viku [Empirical study on psychological peculiarities of the system-forming component of self-attitude in juvenile persons]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*. Ser. Psychological Sciences, 4(2), C. 127–134 [in Ukrainian].
- Shtepa, O.S. (2003). Dyspozytsiina model osobystisnoi zrilosti [Disposition model of personality maturity]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
- Onufriieva, L.A. (2017). The determinants of a personality's professional maturity as a readiness for professional realization. S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva (Eds.), *Problemy suchasnoi psykhologhii – Problems of modern psychology* : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G.S. Kostyuk Institute of psychology of NAES of Ukraine, 37, 267–279. Kamianets-Podilskyi : Aksioma.
- Onufriieva, L.A., & Rudzevych, I.L. (2018). The professional realization of personality through the prism of value life regulators. S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva (Eds.), *Problemy suchasnoi psykhologhii – Problems of modern psychology* : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G.S. Kostyuk Institute of psychology of NAES of Ukraine, 40, 273–284. Kamianets-Podilskyi : Aksioma. DOI10.32626/2227-6246.2018-40.273-284
- Onufriieva, L. (2015). The issue of professional formation and development of future socioeconomic specialist's personality. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(25). Issue 49, 72–75. Budapest.
- Onufriieva, L.A. (2016). Professional self-appraisal as a mechanism for the professional formation of future socioeconomic specialists' personality at present stage. M.A. Zhurba (Ed.). *Virtus : Scientific Journal*, 9, 172–175. Montreal: CPM «ASF».
- Onufriieva, L.A. (2017). *The Psychology of Professional Realization of a Future Specialist's Personality: Theoretical and Methodological Aspect*. Rzeszów : BonusLiber ISBN 978-83-65441-83-6
- Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem* / S. Coopersmith – San Francisco.
- Jons, A., & Crandall, R. (1986). Validation of a short index of selfactualization. *Personality and Social Psychology Bulletin*, pp. 63–73.
- Shostrom, E. (1964). An inventory for the measurement of self-actualization. *Educational and psychological measurement*, Vol. 24, 2, 207–218.

Nataliia Didyk

Ph. D. in Psychology, Assistant Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Kamianets-Podilskyi (Ukraine)

Liana Onufriieva

Ph. D. in Psychology, Assistant Professor, Professor of the Department of General and Applied Psychology, Head of the Department of General and Applied Psychology, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Kamianets-Podilskyi (Ukraine)

**FUTURE PSYCHOLOGISTS'
SELF-ATTITUDE AS A FACTOR OF
PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT**

ABSTRACT

The peculiarities of future psychologists' self-attitudes are considered as an important factor in their professional self-development. Self-attitude is a certain stable feeling towards the personal Self, which contains a number of specific modalities (measurements) that differ both in emotional tone, experience, as well as in the semantic sense of the corresponding attitude to oneself. The structure of self-attitude is described; it is represented by the emotional component (self-perception) and the self-estimating component. The basic functions of self-attitude are revealed: self-reflection, self-expression and self-realization, preservation of internal stability and continuity of Self, self-regulation and self-control, psychological protection, and intra-communications. The experimental study included the following methods: questionnaire on self-attitude of V.V. Stolin and S.R. Pantylieiev; self-

actualization test of E. Shostrom; author's technique of indirect measurement of self-assessments to determine a character of the respondents' emotional and appraisal attitude towards their own professional self-images; D. Campbell's Self-Concept Clarity Scale. It is experimentally proved that future psychologists' self-attitude is characterized mainly by an average level of self-acceptance, self-management, openness, self-confidence. The future psychologists imagine their personality, character and activities mostly with respect and sympathy; they are interested in personal Self, have a sense of the value of their own personality. They are characterized by increased reflection, deep penetration into oneself, awareness on their own difficulties, adequate self-images and absence of suppression. Sometimes, the future psychologists are characterized by their self-concept rigidity, fixation, and the reluctance to change oneself against the background of a general positive attitude towards oneself. Some students are characterized by self-accusation, readiness to blame themselves for their failures or drawbacks, lack of sympathy for themselves.

Key words: self-attitude, future psychologist, self-acceptance, self-assessment, self-accusation, proneness to internal conflicts, self-affiliation, self-respect, arrogance, reflected attitude, professional training.

Дидык Наталья Михайловна

Кандидат психологических наук, доцент кафедры социальной педагогики и социальной работы, Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский (Украина)

Онуфриева Лиана Анатольевна

Кандидат психологических наук, доцент, профессор кафедры общей и практической психологии, заведующий кафедрой общей и практической психологии, Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский (Украина)

САМООТНОШЕНИЕ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности самооотношения будущих психологов как важного фактора их профессионального саморазвития. Проанализировано, что самооотношение – это определенное устойчивое чувство в адрес собственного «Я», которое содержит ряд специфических модальностей (измерений), отличающихся как по эмоциональным тоном, переживанием, так и по семантическому содержанию соответствующего отношения к себе. Описана структура самооотношения, которая представлена эмоциональным компонентом (самопринятие) и самооциночным компонентом. Раскрыты основные функции самооотношения: отображение себя, самовыражение и самореализация, сохранения внутренней стабильности и континуальности «Я», саморегуляция и самоконтроль, психологическая защита, интракоммуникация. Авторами проанализи-

рованы результаты экспериментального исследования проблемы по методикам: опросник самооотношения В.В. Столина и С.Р. Панталева; самоактуализационный тест Е. Шострома; авторская методика косвенного измерения самооценок для установления характера эмоционально-оценочного отношения респондента к собственному профессиональному Я-образу; методика «Шкала ясности Я-концепции» (SCC) Д. Кэмпбелла. Экспериментально доказано, что самооотношения будущих психологов характеризуется преобладающим средним уровнем самопринятия, саморуководства, открытости, самоуверенности. Большинство будущих психологов имеют представления, что их личность, характер и деятельность способны вызвать уважение и симпатию; они заинтересованы в собственном «Я», имеют чувство ценности собственной личности. Им присуща повышенная рефлексия, глубокое проникновение в себя, осознания своих проблем, адекватный образ «Я» и отсутствие вытеснения. Иногда будущим психологам свойственна ригидность «Я-концепции», привязанность, нежелание меняться на фоне общего положительного отношения к себе. Для некоторых студентов присуще самообвинения, готовность поставить себе в вину свои неудачи, собственные недостатки, отсутствие симпатии к себе.

Ключевые слова: самооотношение, будущий психолог, самопринятие, самооценочность, самообвинения, внутренняя конфликт-

ность, самопривязанность, самоуважение, самоуверенность, отраженное отношение, профессиональная подготовка.

Дата отримання статті: 21.06.2019
Дата рекомендації до друку: 16.07.2019
Дата оприлюднення: 31.08.2019